

دینداری و بی‌نظمی: تحلیل جامعه‌شناختی نقش بازدارنده دینداری در بی‌نظمی اجتماعی (مطالعه موردی: سربازان یک واحد نظامی)

* علی اصغر فیروزجائیان
** وحید جانمحمدی لرگانی
*** حدیث مینایی

چکیده

بر اساس قانون خدمت وظیفه عمومی ایران، اتباع ذکور جامعه با پدیده‌ای به نام خدمت وظیفه روبه‌رو هستند. خدمت سربازی در واقع نوعی فرایند پیاده‌سازی هماهنگی و انسجام در بین افراد مشمول این قانون می‌باشد، از این رو نظم گروهی از اهمیت بالایی در این شرایط برخوردار است. در این مسیر شناسایی عواملی که در پیشگیری از بی‌نظمی‌های اجتماعی نقش تأثیرگذار دارند، ضروری و پر اهمیت است. هدف پژوهش حاضر شناخت نقش دینداری در تبیین بی‌نظمی میان سربازان وظیفه است. جمعیت آماری مطالعه حاضر را سربازان یک واحد نظامی تشکیل می‌دهند. این مطالعه، نوعی پژوهش کمی از نوع مطالعه پیمایشی می‌باشد و ابزار گردآوری اطلاعات در آن پرسش‌نامه است. فرایند انتخاب نمونه نهایی برحسب نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده متناسب بوده است که بر اساس فرمول کوکران میان ۳۰۳ نفر توزیع گردیده است. تحلیل دو متغیر میانگنر رابطه معنی‌دار و معکوس میان دینداری و بی‌نظمی است. همچنین تحلیل چندمتغیره نشان می‌دهد که میان چهار بعد؛ بعد اعتقادی (۰/۳۵۷-) بالاترین اثر کل را بر بی‌نظمی داشته است و پس از آن بعد پیامدی (۰/۱۷۳-)، بعد مناسکی (۰/۱۳۰-) و بعد تجربی (۰/۰۷۷-) در رده‌های بعدی تأثیرگذاری قرار دارند. همچنین ضریب تعیین (R2) نیز ۰/۱۲۸ درصد محاسبه شده است به این معنی که چهار بعد متغیر دینداری توانایی پیش‌بینی ۱۳ درصد از تغییرات «بی‌نظمی» را داشتند. واژگان کلیدی: سربازی، بی‌نظمی اجتماعی، اعتقادات دینی، مسئله اجتماعی.

* هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه مازندران، دانشیار، دکترای تخصصی (نویسنده مسئول)

a.firozjayan@umz.ac.ir

v_janmohammadi113@yahoo.com

hadisminaei63@gmail.com

** دانشگاه مازندران، سایر، کارشناسی ارشد

*** دانشگاه خوارزمی، سایر، کارشناسی ارشد

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۲۵ تاریخ تأیید: ۱۳۹۹/۱۰/۳۰

مقدمه و بیان مسئله

انسان موجودی اجتماعی است به این معنا که بیشتر زندگی خود را در میان جمع سپری می‌کند و در مقام فردی که نیازمند به حضور دیگران و نهادهای مختلف می‌باشد، به حیات خود ادامه می‌دهد. این موجود اجتماعی برای حفظ بقای خود و اطرافیانش نیازمند رعایت دستورالعمل‌های است که در برخی مواقع به حدی در زندگی روزمره وی تکرار می‌شوند که به جزئی از زندگی طبیعی او تبدیل شده‌اند، بدین صورت که در بیشتر مواقع افراد به گونه‌ای می‌اندیشند و به گونه‌ای عمل می‌کنند که کنش‌های آنان نتیجه اصول و مقرراتی است که از قبل در زندگی اجتماعی برای حفظ نظم در جامعه طراحی و اجرا شده‌اند. همواره یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسان اجتماعی، طراحی مسیری بوده است که به نظم و انضباط در جامعه منتهی شود. پس می‌توان گفت نظم اجتماعی^۱ از اهمیتی بالائی در هر جامعه و گروه اجتماعی برخوردار می‌باشد؛ چراکه بی‌نظمی^۲ و رعایت نکردن قوانین و عرف اجتماعی به دلیل به خطر انداختن بقای جامعه، همواره یکی از مسائل نگران‌کننده بوده که نهادهای مختلف اجتماعی در مورد آن چاره‌اندیشی کرده‌اند.

در تبیین نظم و هم‌نوایی اجتماعی، جامعه‌شناسان کارکردگرا بر جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی تأکید کرده و به ساختارها و کارکردهای نهادهایی که این دو وظیفه را انجام می‌دهند، توجه خاصی داشته‌اند. مذهب یکی از این نهادهای مهم است که بیشتر جامعه‌شناسان به نقش آن در درونی کردن التزامها و پیروی از هنجارها و ایجاد ترس در هنگام تخلف از هنجارها اشاره کرده‌اند (ولچ و همکاران، ۲۰۰۶، ص ۱۶۰۵). با توجه به مهم بودن هر دو مقوله (اعتقادات دینی و پایبندی به قواعد انضباط‌بخش) در مطالعه حاضر کوشش بر آن است که رابطه بین این دو مقوله یعنی نقش باورهای دینی در پایبندی به قواعد و اهرم‌های انضباط‌بخش جامعه در میان سربازان، مورد بررسی و سنجش قرار گیرد.

بررسی قلمرو دین و نقش آن در زندگی اجتماعی افراد و همچنین موقعیت مهم و پر اهمیت آن در جامعه همیشه مورد توجه حوزه‌های مختلف علمی قرار گرفته و در مورد آن به پژوهش پرداخته‌اند. بررسی رابطه دینداری و انحرافات اجتماعی یکی از حوزه‌های مهم علوم اجتماعی می‌باشد که جامعه‌شناسان ایرانی در دهه‌های گذشته با جدیت بیشتری به قلم زدن در این حوزه پرداخته‌اند و آثار مختلفی را از خود در این زمینه به‌دست داده‌اند (سراج‌زاده و پویافر، ۱۳۸۷؛ علیوردی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴).

1. Social order

2. Disorder

دورکیم معتقد است که دین برترین واقعیت اجتماعی غیرمادی است که با وجدان جمعی پیوند دارد. دین از نیاز بشر به توضیح و فهم پدیده‌ها و از خصلت اجتماعی بودنش سرچشمه می‌گیرد. او دین را، در تمام طول تاریخ، مجموعه باورها و احساسات گوناگون می‌داند که به نوعی رابطه‌اش با موجود یا موجوداتی مربوط می‌شود که مافوق خود تصور می‌کند (دیلینی، ۱۳۹۴، ص ۱۵۲). دورکیم قویاً بر این واقعیت تأکید می‌کرد که هرگز در بین ادیان تنها موضوع عقیده و ایمان در بین نیست. همه ادیان در بردارنده فعالیت‌های آیینی و مناسکی هستند که طی آنها گروه مؤمنان یکدیگر را ملاقات می‌کنند. در شعائر و مراسم جمعی، حس انسجام و همبستگی گروهی تحکیم و تقویت می‌شود. شعائر و مراسم دینی افراد را از نگرانی‌ها و دغدغه‌های زندگی اجتماعی نامقدس دنیوی دور می‌کند و آنها را وارد سپهر متعادل‌تری می‌کند که در آن حس می‌کنند با نیروهای برتری در تماس‌اند. این نیروهای برتر، که به توت‌ها یا موجودات آسمانی یا خدایان نسبت داده می‌شوند، در واقع تجلی قدرت و نفوذ جمع بر فرد است (گیدنز، ۱۳۸۹، ص ۷۷۸-۷۷۹).

بررسی رابطه جوانان و دین تاریخچه‌ای با پیشینه شکل‌گیری علوم در بین بسیاری از اهالی تفکر در جوامع مختلف داشته است. از نظر اندیشمندان مختلف، دین همواره یکی از اهرم‌های مهم برقراری نظم و امنیت در جامعه بوده است. بنابراین همواره به دین به‌عنوان مکانیسمی انضباط‌بخش نگریسته می‌شود که منبع مهمی برای حفظ انسجام و همبستگی اجتماعی محسوب می‌شود؛ از سویی نیز نظم و ثبات همواره یکی از دغدغه‌های مهم رشته جامعه‌شناسی بوده به طوری که به‌وجود آمدن این رشته نشأت گرفته از این مهم یعنی چگونگی برگرداندن نظم به جامعه بوده است. از آنجایی که یکی از عوامل مخل نظم و امنیت در جامعه، انحرافات اجتماعی می‌باشند، بنا بر این سنخ از مسائل، همیشه مورد توجه سیاستمداران، برنامه‌ریزان، اهالی علم و دانش قرار گرفته‌اند. می‌توان گفت دین و انحرافات اجتماعی دو مقوله متضاد می‌باشند که پژوهشگران مختلفی را به تحقیق در مورد خود واداشته‌اند؛ از این رو پژوهش‌های مختلفی بدین منظور انجام گرفته است. تحقیقات انجام گرفته در ایران مبنی بر بررسی رابطه بین دینداری و انحرافات اجتماعی (کجروی) بیشتر حول نمونه‌هایی مانند دانش‌آموزان (سراج‌زاده و پویافر، ۱۳۸۷؛ طالبان، ۱۳۸۷)، دانشجویان (علیوردی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۴) مورد بررسی قرار گرفته است. براساس نتایج این تحقیقات دینداری با بزهکاری رابطه‌ای معکوس داشته است.

در این مقاله در پی بررسی تأثیر میزان دینداری بر بی‌نظمی قشر حساس و از لحاظ امنیتی مهم برای کشور یعنی سربازان هستیم. سربازی نه تنها در کشور ما بلکه در بیشتر کشورهای دنیا مقوله‌ای مهم و حیاتی در جهت حفظ امنیت و تمامیت جامعه به حساب می‌آید. در کشور ما از سربازی

به‌عنوان یک امر مقدس یاد می‌شود و در قانون اساسی بر تمام مردان بالای ۱۸ سال به جز موارد خاص، خدمت سربازی یا خدمت اجباری یکی از وظایف قانونی محسوب می‌شود. از آنجایی که ایران، کشور جوانی محسوب می‌شود و خیلی از جوانان این مرحله (خدمت سربازی) را طی کرده‌اند یا در زمان حال مشغول این وظیفه‌اند و یا در آینده‌ای نه چندان دور این مرحله را می‌گذرانند و از سوی دیگر نیز دین به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه است که در کنار خانواده و آموزش و پرورش می‌تواند در نظم‌بخشی به جامعه نقش منحصر به فردی را داشته باشد، لذا به نظر می‌رسد بررسی تأثیر دینداری بر کجروی یا عدم کجروی در بین سربازان مقوله‌ای مهم باشد که ضرورت پرداختن به آن احساس می‌شود. این نوشتار با استفاده از نظریه گلاک و استارک^۱ به بررسی تأثیر دینداری بر بی‌نظمی بین سربازان بپردازد. بررسی این مبحث مهم و پر اهمیت است که آیا مذهب و دین می‌تواند در بین سربازان به‌عنوان مکانیسمی کنترل‌کننده در برابر بی‌نظمی و رعایت نکردن قوانین و مقررات اجتماعی از سوی آنان باشد یا نه؟ بنابراین مسئله کلیدی این تحقیق بررسی رابطه دینداری و بی‌نظمی در میان سربازان می‌باشد.

پیشینه تحقیق

در این بخش به مرور ادبیات تجربی می‌پردازیم که به بررسی رابطه دینداری با بی‌نظمی و رفتارهای منحرفانه پرداخته‌اند. نتایج این تحقیقات که اکثراً به روش کمی انجام گرفته‌اند نشان‌دهنده تأثیر دینداری افراد بر عدم انجام رفتارهای کجروانه آنان بوده است به گونه‌ای که افراد مؤمن و مقید پایبندی بیشتری به رعایت هنجارها و ارزش‌های جامعه خود داشته‌اند.

ویلز و همکاران^۲ (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای بر روی نوجوانان ۱۲ تا ۱۶ ساله به این نتیجه دست یافتند که میان دینداری و مصرف الکل، سیگار و ماری‌جوانا همبستگی منفی وجود دارد و هرچه فرد در سطح بالاتری از دینداری قرار داشته باشد، از مواد یاد شده به میزان کمتری استفاده می‌کنند.

پری^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی رابطه میان انواع مختلفی از سنج‌های دینداری مانند جهت‌گیری دینی درونی و بیرونی، تجربه دینی و نیز رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوان شامل مصرف مواد مخدر، الکل، تنباکو، بزهکاری و تلاش برای خودکشی را مورد آزمون قرار داد. نتایج نشان داد رابطه معکوسی میان این رفتارهای مخاطره‌آمیز و دین وجود دارد.

1. Clark & Stark

2. Wills Et al

3. Perry

نتایج تحقیق آسلین^۱ (۲۰۰۹) نشان می‌دهد که حمایت اجتماعی، مذهبی بودن، تحصیلات و سن، مصرف مواد و الکل را کاهش می‌دهد. در این تحقیق مردان بیشتر از زنان به مصرف مواد و الکل گرایش داشتند.

دسموند و همکاران^۲ (۲۰۱۳) تحقیقی را با عنوان «مذهب، خودکنترلی و مصرف مواد» انجام داده‌اند. این مطالعه با استفاده از داده‌های طولی مربوط به سلامت جوانان، به دنبال بررسی همبستگی بین مذهب و خودکنترلی، تعیین تأثیر دینداری بر مصرف مواد از طریق متغیر میانگین خودکنترلی و نیز تعیین خودکنترلی بر مصرف مواد با توجه به دینداری جوانان بوده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد دینداری جوانان با سطوح بالایی از خودکنترلی آنها و مصرف مواد همراه است.

وانگ و جانگ^۳ (۲۰۱۶) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافتند که افراد مذهبی نسبت به افراد غیر مذهبی مصرف مواد و الکل کمتری دارند.

جارالهی (۱۳۸۳) در تحقیقی به بررسی ارتباط میزان مذهبی بودن دانشجویان با ناهنجاری‌های اجتماعی آنان پرداخته است. جامعه آماری این تحقیق دو گروه از دانشجویان زن مجرد خوابگاه‌های یک دانشگاه در مقطع کارشناسی بوده است. نتایج تحقیق نشان داد که بین رفتار دانشجویان و میزان مذهبی بودن آنان رابطه وجود دارد و رفتار نابهنجار در بین دانشجویان مذهبی‌تر کمتر وجود دارد.

نازکتبار و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران» نشان داد تفاوت معناداری بین ابعاد دینداری و میزان بزهکاری در بین دو گروه جوان عادی (غیربزهکار) و زندانی (بزهکار) وجود دارد.

سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) در پژوهش خود «دین و نظم اجتماعی: بررسی رابطه دینداری با احساس آنومی و کجروی در میان نمونه‌ای از دانشجویان» به این نتیجه رسیدند که دو متغیر احساس آنومی و کجروی با دینداری کل رابطه معکوس معناداری دارند و نیز دینداری از طریق کاهش احساس آنومی در افراد نیز در کاهش بروز کجروی تأثیر دارد.

طالبان (۱۳۸۷)، در تحقیقی با عنوان «دینداری و بزهکاری» به بررسی ابعاد دینداری دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان‌های روزانه منطقه پنج تهران پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که افزایش دینداری، امکان وقوع بزهکاری را کاهش می‌دهد.

1. Asselin

2. Desmon Et al

3. Wand and Joon jang

خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی رابطه دینداری دانشجویان و میزان خودکنترلی آنان در برابر مصرف مواد مخدر پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که بین سطح دینداری دانشجویان و گرایش به مصرف مواد آنها رابطه منفی معنادار وجود دارد و خودکنترلی پایین دانشجویان با مصرف مواد آنها رابطه معنادار مثبتی وجود داشت.

خانزاده و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «پیش‌بینی ظرفیت‌های خودمهارگری از طریق انواع جهت‌گیری‌های مذهبی و نقش آن در کاهش بزهکاری» به این نتیجه رسیدند که بین جهت‌گیری مذهبی درونی و خودمهارگری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد در حالی که بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و خودمهارگری رابطه‌ای وجود ندارد.

یزدانپناه و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی در بین دانشجویان دانشگاه باهنر به بررسی رابطه نگرش به فساد اداری و دینداری پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که بین نگرش به فساد اداری دانشجویان و میزان دینداری آنها رابطه معناداری وجود دارد و نیز بین مؤلفه‌های دینداری به شکل مجزا با نگرش به فساد اداری در ارتباط است.

علیوردی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود رابطه دینداری، خودکنترلی و رفتارهای انحرافی را در بین دانشجویان دانشگاه مازندران بررسی کردند. محققان در این پژوهش به این نتیجه رسیدند که بین خودکنترلی و دینداری با رفتارهای انحرافی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد در حالی که بین دینداری و خودکنترلی رابطه معناداری وجود ندارد.

جمع‌بندی تحقیقات پیشین

بیشتر تحقیقات مرور شده در حوزه بی‌نظمی در بین دانشجویان یا دانش‌آموزان انجام گرفته است. روش مورد استفاده در بین تمام تحقیقات کمی بوده است. شباهت تحقیق حاضر با تحقیقات پیشین در بررسی رابطه دینداری با بی‌نظمی است و همچنین استفاده از روش کمی برای بررسی این مقوله مهم بوده است؛ اما وجه تفاوت آن با پژوهش‌های پیشین مربوط به نمونه مورد بررسی و بازه زمانی مطالعه می‌باشد که در بین تعدادی از سربازان مشغول به خدمت انجام گرفته است. در واقع مطالعه حاضر در پی بررسی تأثیر اعتقادات دینی در رعایت یا نکرده‌نکردن نظم در جامعه، آن هم در بین قشر سربازان وظیفه بوده است. در اکثر تحقیقات پیشین بر نقش مؤثر دینداری بر رفتارهای کجروانه تأکید شده است. بنابراین سنجش دینداری و تأثیر آن بر نظم یا بی‌نظمی اجتماعی از اهمیت وافری برخوردار است. چراکه همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد این قشر آموزش نظامی را برای خدمت و حفاظت از امنیت و سلامت جامعه تمرین می‌کنند. یکی از مهم‌ترین

کارکردهای باورهای دینی این است که می‌تواند مانع پیشروی یک جامعه به سوی فساد و انحراف باشد، به عبارتی دیگر تقویت اعتقادات مذهبی به‌عنوان عاملی در کنترل درونی افراد می‌تواند زمینه سلامت اجتماعی جامعه را فراهم کند. از این رو با توجه به تجربه زیسته یکی از نویسندگان در پادگان نظامی و مشاهده وقوع انواع انحراف از نظم مورد توافق جامعه در بین سربازان مشغول به خدمت، این تحقیق به دنبال بررسی رابطه اعتقادات دینی بر این نوع رفتارها می‌باشد؛ بدین گونه که آیا باورهای مذهبی می‌تواند محرکی باشد که مانع بی‌نظمی در بین سربازان باشد یا نه؟

چارچوب نظری

از دیدگاه جامعه‌شناسی، دین به‌عنوان یک نماد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند انضباط، انسجام و خوشبختی آفرینی در نظر گرفته می‌شود که نبود آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد (رضا دوست و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳). از دیگر کارکردهای دین آن است که چتر ماهیت معنوی خود بر پیروانش را می‌گستراند و موجبات آرامش روحی و امید به آینده را در آنان فراهم می‌آورد. دیگر آنکه از طریق دعوت به هنجارها و ارزش‌های مثبت تثبیت شده، اسباب شکل‌گیری تعاملات اجتماعی سالم مبتنی بر سجایای اخلاقی مثبت چون صداقت، نوع‌دوستی، ایثار و اعتماد را فراهم می‌کند (بهار و میثمی، ۱۳۹۱، ص ۴۵). هاری آلپر پژوهشگر دورکیمی، چهار کارکرد عمده دین را از نظر دورکیم به‌عنوان نیروهای اجتماعی انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیاتبخش و خوشبختی‌بخش طبقه‌بندی کرده است. آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویشنداری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورند و بدین سان پیوندهای مشترک‌شان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های پایداری آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد. سرانجام دین یک کارکرد خوشبختی‌بخش نیز دارد زیرا که با برانگیختن احساس خوشبختی در مؤمنان و احساس اطمینان به حقانیت ضروری جهان اخلاقی‌ای که خودشان جزئی از آنند با احساس ناکامی و فقدان ایمان در آنها مقابله می‌کند. دین با مقابله با احساس فقدان که در مورد مرگ هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی تجربه می‌شود به تثبیت توازن اعتماد خصوصی و عمومی یاری می‌رساند. در وسیع‌ترین سطح، دین به‌عنوان یک نهاد اجتماعی به رفتاری‌های وجودی انسان معنای خاصی می‌بخشد؛ زیرا فرد را به قلمرو فرافردی ارزش‌های متعالی وابسته می‌سازد، همان ارزش‌هایی که در نهایت امر ریشه در جامعه دارند (کوزر، ۱۳۹۰، ص ۲۰۰). لذا یکی از مهم‌ترین کارکردهای دین

در زندگی اجتماعی سامان‌بخشی و جلوگیری از بی‌هنجاری‌های اجتماعی دارد. در واقع دین را می‌توان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی دانست که در کنار قوانین و هنجارهای اجتماعی در سامان‌بخشی به اجتماع و جلوگیری از مسائل و آسیب‌های اجتماعی نقش بسزایی را ایفا می‌کند.

الگوی دینداری لنسکی

گراهارد لنسکی^۱ از نخستین افرادی است که الگوی دینداری خود را در قالب سنجش ابعاد و شاخص‌های دینداری در اوایل دهه ۱۹۶۰م، ارائه کرده است. دین از نظر لنسکی عامل مؤثری است که اندیشه و عمل فرد را حتی در جوامع مدرن متأثر می‌کند. وی برای سنجش این تأثیرگذاری، مهم‌ترین جنبه‌های دینداری، یعنی جهت‌گیری دینی و میزان درگیر بودن با گروه‌های دینی را بررسی کرده است. لنسکی با استفاده از رویکردهای اجتماعی و شخصی، بیرونی و درونی، چهار بعد مختلف برای دینداری تعریف می‌کند. لنسکی الگوی دینداری خود را از آزمون بر کاتولیک‌ها، پروتستان‌ها و یهودیان به دست آورده است و یافته‌های پژوهشی وی با ساختار و محتوای دینی این سه شاخه از دینداران منطبق است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴، ص ۷۱).

دیدگاه رابرتسون اسمیت

رابرتسون اسمیت^۲ یکی از روان‌شناسان کارکردگرا معتقد است دین را نباید وسیله‌ای برای تکریم و نجات ارواح تلقی کرد، بلکه باید آن را طریقه‌ای در صیانت و رفاه جامعه قلمداد کرد. ادیان باستانی جزئی از نظم عمومی اجتماعی خویش بودند که خدا و بشر را توأمأ دربر می‌گرفتند. وی مذهب را تنها یک ترس مبهم و فرزند هراس و وحشت نمی‌داند بلکه آن را حافظ مقررات، نوامیس و نظم اخلاقی جامعه نیز می‌داند و آنچه برای او مهم است عملکردهای دین است و نه باورداشت‌ها. به استدلال او عملکردهای دینی مانند تشریفات و مناسک اهمیتی بنیادی دارند و برای شناخت دین نخست باید شیوه‌های مردم را تحلیل کرد و نه باورداشت‌های آنها را. به‌طور کلی به ادعای رابرتسون دین دو کارکرد عمده دارد: یکی تنظیم‌کننده و دیگری برانگیزاننده. تنظیم‌کننده رفتار فردی برای خیر همگان و یا به سخن دیگر برای گروه و برانگیزاننده احساس مشترک جهت وحدت اجتماعی از طریق مناسک مذهبی انجام می‌شود (همیلتون، ۱۳۸۸، ص ۱۷۰).

1. Lenski

2. Rabertson Smith

پیتر برگر

پیتر برگر^۱ همه چیز را در راستای معنا‌داری جهان و نظم کیهانی می‌بیند. مهم‌ترین کتاب او درباره دین «سایبان مقدس»، بر این اساس نوشته شده است که نظم، اولین نیاز همه چیز است بنابراین، سرنوشت نظم اجتماعی به ناچار با سرنوشت دین گره خورده است. برگر در تبیین نظم اجتماعی، از روش پدیدارشناسی الهام می‌گیرد. فرایند تبیین نظم اجتماعی، که در واقع مسیری برای برساختن کیهان مقدس است، شامل الگوسازی رفتار، نهادسازی، مشروعیت و نمادسازی است. دیالکتیک اساس این فرایند است اگر این فرایند موفقیت‌آمیز باشد، کیهان مقدس برقرار می‌شود و نظم مستقر می‌گردد (یوسف‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۸۸). پیتر برگر در واقع دین را تلاش جسورانه‌ای می‌بیند بدین منظور که کل هستی را برای انسان معنا‌دار می‌کند. انسان در تجربه‌هایی مانند مرگ اطرافیان، به وضعیت بی‌معنایی و بی‌ثباتی درونی دچار می‌شود. در چنین مواقعی نیروی دین است که می‌تواند به زندگی بشری معنا ببخشد (با مباحثی مانند مرگ پایان ابدی انسان نیست، زندگی بشری هدفدار است). در واقع می‌توان ادعا کرد که دین با معنا‌دار ساختن زندگی بشر، نقش ثبات‌دهنده و انضباط‌بخش را در قبال اجتماعات انسانی ایفا می‌کند و مانعی در مقابل بی‌نظمی و بی‌ثباتی جامعه می‌باشد.

تالکوت پارسونز

تحلیل نظری پارسونز از نظام اجتماعی به شدت متکی بر انگاره اجماع فرهنگی است. وی معتقد است برای آنکه توافقی میان نیازهای فردی و نهادی و میان نقش‌های فردی و اجتماعی به وجود آید، باید حداقلی از فهم و ارزش‌های مشترک وجود داشته باشد. چنانچه انسان‌ها ساکن جهان معنایی و ارزشی کاملاً متفاوتی باشند، تعارضات دائمی تعامل اجتماعی، عملکرد نهادها را مختل خواهند کرد (سیدمن، ۱۳۹۳، ص ۱۰۳). پارسونز^۲ در این ارتباط از «درونی شدن» سخن می‌گفت و مقصودش فرایند اجتماعی‌شدنی بود که طی آن فرهنگ بخشی از خود می‌شد؛ گویی فرد و باورها، هنجارها و ارزش‌های جامعه را به درون خود می‌کشد. به میزانی که فرهنگی مشترک وجود داشته باشد و به میزانی که اجتماعی شدن کمابیش موفقیت‌آمیز باشد، انسان‌ها با درک و انگیزه‌های مشابهی رشد می‌کنند. نظم اجتماعی نیز به همین سیاق، جنبه‌ای مبتنی بر اجماع از خود به نمایش می‌گذارد؛ یعنی افراد از هنجارها و قواعد اجتماعی تبعیت می‌کنند به این دلیل که

1. Peter Berger

2. Sidman

3. Parsons

به آنها اعتقاد دارند، چون بازگوکننده کیستی آنان و آن چیزی هستند که جامعه می‌خواهد باشند (همان). تالکوت پارسونز مسائل اجتماعی از جمله نظم را در دو سطح خرد و کلان می‌بیند. در سطح خرد می‌گوید که فرد و تعامل، دو عنصر سازنده و نقش‌آفرین هستند، یعنی افراد باید باشند و آنها ضمن ایجاد تعامل (اظهاری) با یکدیگر به تشکیل اجتماع و عنصر کلی «ما» پردازند و بدین‌گونه، یک اجتماع تشکیل شود، ایشان برقراری نظم خرد را مشروط به چهار عنصر؛ «همفکری مشترک»، «همگامی مشترک»، «همدلی مشترک» و نهایت «همبختی مشترک» می‌داند (چلبی، ۱۳۸۴، ص ۱۷).

تراویس هیرشی^۱

یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان کنترل اجتماعی، تراویس هیرشی است. وی معتقد است که انسان‌ها در جامعه به واسطه چهار عنصر به هم پیوند می‌خورند. این چهار عنصر به شرح ذیل می‌باشند: علاقه؛ تعهد؛ گرفتاری و مشارکت. در بحث ایمان هیرشی معتقد است اگر مردمی قویاً باور داشته باشند که برخی از رفتارهای انحرافی درست نیست. مشارکت جستن در آنها برایشان دور از تصور است. در مقابل، کسانی که نسبت به هنجارهای اخلاقی و اجتماعی وفاداری ضعیفی دارند، ممکن است تمایل بیشتر داشته باشند که ارزش‌های اجتماعی را نادیده گرفته و از هنجارهای اجتماعی انحراف ورزند (رابرتسون، ۱۳۷۳، ص ۱۷۶ به نقل از ستوده، ۱۳۸۱، ص ۱۳۹). از نظر هیرشی تداوم جامعه بدون همبستگی و همنوایی اجتماعی ممکن نیست. از این‌رو، جامعه نیازمند مکانیسم‌هایی جهت نظارت و کنترل اجتماعی برای ادامه موجودیت جامعه است و یکی از مهم‌ترین ابزارهای مقوم نظم اجتماعی نیروی ایمان، باورها و ارزش‌های اعتقادی است.

الگوی دینداری گلاک و استارک

سرآغاز ظهور دیدگاه‌های مبتنی بر چند بعدی بودن دینداری، اوایل دهه ۱۹۶۰م، است. دهه مطالعات سنجش دینداری دستخوش تغییراتی شد که روش‌ها و تکنیک‌های جدیدی در این‌گونه مطالعات به کار گرفته شد. در این دهه، دینداری یا اهتمام دینی به اعتقاد و رفتارهای انسان، که در ارتباط با ماورالطبیعه و ارزش‌های غایی قرار دارد، اطلاق می‌شود. در این زمان، دینداری شامل اعتقادات و رفتارهای نهادینه و غیرنهادینه بود که شامل فرقه‌های وابسته به کلیسا یا مستقل از کلیسا می‌شد.

1. Travis Hirschi

چارلز گلاک طی دو دهه ۵۰-۶۰ میلادی در تلاش برای فهم و تبیین دین در آمریکا بود. وی بحث ابعاد التزام دینی را در این کشور زنده کرد و با همکاری رادنی استارک در سال ۱۹۶۵م، به شرح و بسط الگوی جدیدی از دینداری پرداخت. هدف اصلی آنها، عموماً درک شیوه‌های گوناگونی بود که مردم با توسل به آن، خود را مذهبی تلقی می‌کردند. گلاک و استارک بر این عقیده بودند که به رغم آنکه ادیان جهانی در جزئیات بسیار متفاوتند، اما دارای حوزه‌های کلی هستند که دینداری در آن حوزه‌ها و یا ابعاد-جلوه‌گر می‌شود (سراجزاده، ۱۳۷۸). آنها برای دینداری چهار بعد اصلی «عمل»، «باور»، «تجربه»، «دانش یا معرفت» را تحت عنوان ابعاد عمومی التزام دینی مطرح کرده‌اند. این ابعاد چندگانه، در سطح مقیاس‌های اولیه به پنج شاخص یا مقیاس تقسیم شده‌اند که افزایش آن، ناشی از تفکیک بعد عمل به دو بخش شاخص مناسکی و عبادی است. در مقیاس ثانویه، شاخص‌ها در نهایت به هشت عدد افزایش یافته است که شاخص‌های ناظر به روابط اجتماعی دینداران هم به آن اضافه شده است.

الگوی دینداری گلاک و استارک، از نخستین الگوهایی است که بسیاری از الگوهای دینداری بعدی، ابعاد خود را از آن وام گرفته‌اند. در ایران هم الگوی شناخته شده است که در برخی تحقیقات سنجش دینداری به‌عنوان چارچوب نظری مبنای مورد استفاده قرار گرفته است. الگوی گلاک و استارک پس از طراحان خود، بیشترین نقد و اصلاحات را داشته است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴، ص ۳۸).

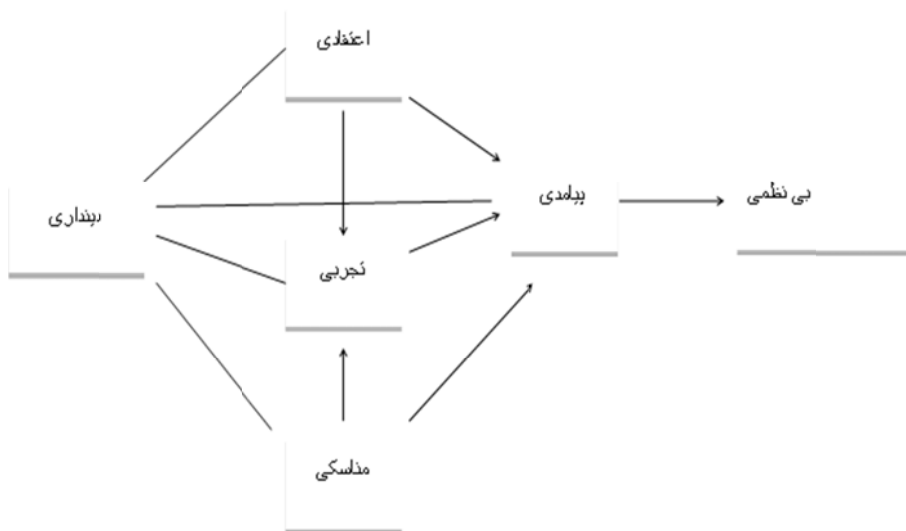
بنابراین با توجه به کارکرد انسجام‌بخشی دین در زندگی روزمره این تحقیق تلاش دارد تا تأثیر مؤلفه‌های دین (طبق الگوی کلارک و استارک) را بر روی بی‌نظمی مورد بررسی قرار دهد. بر طبق این الگو افراد دینداری خود را در چهار بعد عمل، باور، تجربه و معرفت نشان می‌دهند؛ لذا لازم است برای بررسی میزان تأثیر آن بر بی‌نظمی طبق هریک از این مؤلفه‌ها از سوی فرد نشان داده شود؛ لذا در این پژوهش بررسی رابطه بی‌نظمی با میزان دینداری در بین سربازان طبق هریک از این مؤلفه‌ها سنجیده می‌شود و در نهایت ارتباط دینداری با بی‌نظمی مشخص می‌شود.

جمع‌بندی

مباحثی را که با توجه به مفاهیم نظری جامعه‌شناسان دین می‌توان عنوان کرد این است: نظم در جامعه می‌تواند ارتباط تنگاتنگی با معرفت و باور دینی داشته باشد. همان‌گونه که در مباحث نظری اشاره شد؛ یکی از مهم‌ترین کارکردهای دین، بحث معنابخشی آن به زندگی اجتماعی است. بنابراین می‌توان انتظار داشت که انسان اجتماعی در مرحله‌ای که زندگی خود را با معنا و هدفمند

تشخیص دهد تمام سعی و تلاش خود را جهت رعایت اصول و قواعدی که نظم اجتماعی بر پایه آنها استوار است را به کار گیرد و از انجام هرگونه کنش اخلا لگردد نظم اجتماعی ممانعت به عمل آورد. دین فراتر از مباحث ماوراءالطبیعی آن، یک اهرم مقوم برای برقراری ثبات و نظم در جامعه است. بنابراین وقتی که در یک فرد باورهای دینی نهادینه می‌شوند معقولانه است که از وی انتظار کنش‌های همسو با باورهایش را داشته باشیم.

مدل نظری

نمودار ۱: مدل نظری تأثیر دینداری بر بی‌نظمی

فرضیات تحقیق

- به نظر می‌رسد بین انجام مناسک دینی سربازان و بی‌نظمی آنان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین بعد تجربی دینداری سربازان و بی‌نظمی آنان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین بعد معرفتی دینی سربازان و بی‌نظمی سربازان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین بعد پیامدی دینی سربازان و بی‌نظمی آنان رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر پیمایشی و از طرح تحقیق مقطعی است که در آن برای گردآوری داده‌ها از تکنیک پرسش‌نامه استفاده شده است. جمعیت پژوهش حاضر شامل همه کارکنان وظیفه یک

واحد نظامی بود که مشغول به انجام خدمت وظیفه بودند. برای انتخاب حجم نمونه در تحقیق حاضر از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده متناسب استفاده شد. به این ترتیب که پس از به دست آوردن آمار همه کارکنان وظیفه ۱۷۲۹ نفر، تعداد نمونه‌ها متناسب با میزان جمعیت گردان‌ها و گروهان‌های مستقل با توجه به فرمول کوکران ۳۰۳ نفر انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار spss از آماره‌های توصیفی و استنباطی (ضریب همبستگی و رگرسیون چندگانه) استفاده شده است. برای بررسی اعتبار پرسش‌نامه تحقیق از نظرات داوران متخصص در حوزه موضوع تحقیق، مورد استفاده قرار گرفت. افزون بر استفاده از نظر متخصصان، در طرح سؤالات متغیر مستقل از سؤالات و پرسش‌نامه استاندارد شده سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) نیز استفاده گردیده است. بنابراین اعتبار ابزار سنجش در پژوهش حاضر صوری و سازه‌هاست. همچنین برای تعیین پایایی این تحقیق نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است.

جدول ۱: ضریب آلفای مقیاس‌های تحقیق

متغیر	تعداد گویه	ضریب آلفا	
رفتار انحرافی	۱۷	۰/۷۸۷	
ایجاد دینداری	بعد اعتقادی	۷	۰/۷۳۸
	بعد تجربی	۶	۰/۶۹۷
	بعد پیامدی	۵	۰/۷۵۴
	بعد مناسکی	۷	۰/۸۷۶

در پژوهش حاضر برای اطمینان از اعتبار سنجش، از نظرات داوران متخصص در حوزه موضوع تحقیق، مورد استفاده قرار گرفت. افزون بر استفاده از نظر متخصصان، در طرح سؤالات متغیر مستقل از سؤالات و پرسش‌نامه استاندارد شده سراج‌زاده و پویافر (۱۳۸۷) نیز استفاده شده است. بنابراین اعتبار ابزار سنجش در پژوهش حاضر صوری و سازه‌هاست. با توجه به یافته‌های جدول ۱، مقیاس‌های تحقیق از آلفای کرونباخ خوبی برخوردار بوده است.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق

تعریف نظری مفاهیم

دینداری^۱: دینداری یعنی داشتن «اهتمام دینی» به نحوی که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر سازد (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴، ص ۳۶). دینداری یعنی داشتن باورها و اعتقاداتی خاص.

1. Religiosity

اعتقادات دینی نیز "باورهای پیرا در برمی گیرد که انتظار می رود پیروان آن دین بدانها اعتقاد داشته باشند (سراج زاده و توکلی، ۱۳۸۰، ص ۱۶۴).

بی نظمی و انحراف: بی نظمی به وضعیتی اشاره دارد که در آن فرد از هنجار اجتماعی تخطی می کند. در واقعه وضعیت انحراف از هنجار و مقررات اجتماعی بی نظمی گفته می شود. انحراف هرگونه رفتاری است که با انتظارات جامعه یا یکی از گروه های مشخص درون جامعه منطبق و سازگار نباشد. انحراف، دوری جستن و فرار از هنجارهاست و هنگامی رخ می دهد که فرد یا گروهی معیارهای جامعه را رعایت نمی کند (کوئن، ۱۳۹۱، ص ۲۷۲). مسائل اجتماعی انعکاس تخلف از انتظارات بهنجاراند. رفتارها یا وضعیت هایی که از هنجارها فاصله بگیرند، کجروی اند (رابینگتن و واینبرگ، ۱۳۹۰، ص ۱۰۴). منظور از رفتار کجرو، رفتاری است که به شکلی آشکار با هنجارهایی که برای پایگاه های اجتماعی افراد تعیین شده باشد (مرتون، ۱۹۷۱، ص ۸۲۴ به نقل از ممتاز، ۱۳۸۱، ص ۱۰) در تناقض باشد. به بیانی دیگر کجروی را می توان ناهمنوایی با مجموعه هنجارهای معینی تعریف کرد که شمار زیادی از افراد یک اجتماع یا جامعه پذیرفته اند مفهوم کجروی بسیار کلی تر و گسترده تر از جرم است که فقط به آن دسته از کردارهای ناهمنوایی اطلاق می شود که به نقض قانون می انجامند. بسیاری از شکل های رفتار کجروانه مجازات قانونی ندارند. بنابراین کجروی می تواند پدیده های پرتنوع و گوناگونی مثل طبیعت گرایی (برهنه گری)، فرهنگ پارتی های شبانه، و خانه به دوشان عصر جدید را شامل شود (گیدنز، ۱۳۸۹، ص ۲۹۴-۲۹۵).

سربازی: چنان که در قانون خدمت سربازی تصریح شده است: دفاع از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی ایران و جان، مال و ناموس مردم، وظیفه دینی و ملی هر فرد ایرانی است و در اجرای این وظیفه، همه اتباع ذکور دولت جمهوری اسلامی ایران مکلف به انجام خدمت وظیفه عمومی برابر مقررات این قانون می باشند و هیچ فرد مشمول خدمت وظیفه عمومی را جز در موارد مصرحه در این قانون نمی توان از خدمت معاف کرد (قانون خدمت سربازی، ۱۳۶۵ به نقل از نظری زاده و همکاران، ۱۳۹۰).

هنجارها: هنجار معادل واژه ی لاتین نرم^۱ است و منظور از آن قانون، قاعده یا شیوه ای است که در کارها بدان رجوع می شود، واژه نرم اصطلاحاً معنی قاعده و قانونی به خود گرفته که باید هدایت و رهبری رفتار انسان را تنظیم کند (مونی، نوکس و شاکست، ۲۰۰۰^۲، ص ۲۴۹). به سخن دیگر

1. Norm

2. Mooney, Konx & Schacht

هنجارها، قواعد رفتاری هستند که افراد را به سوی کنش‌ها و بازنمایی‌ها در جهت پذیرش اجتماعی رهنمون می‌سازند (آدلر و آدلر،^۱ ۱۹۹۷، ص ۱۱).

تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

الف) متغیر مستقل: دینداری

در این تحقیق دینداری در ۴ بعد به شرح زیر مورد سنجش قرار گرفته است.

بعد اعتقادی: آن چیزی است که انتظار می‌رود پیروان یک دین بدان اعتقاد داشته باشند. گلاک و استارک این باورها را در هر دین به سه نوع تقسیم کرده‌اند: «باورهای پایه‌ای مسلم، که ناظر بر شهادت به وجود خدا و معرفی ذات و صفات اوست. باورهای غایتگرا، که هدف و خواست خدا از خلقت انسان و نقش او در راه نیل به این هدف است. باورهای «زمینه‌ساز» که روش‌های تأمین اهداف و خواست خداوند و اصول اخلاقی را که بشر برای تحقق آن اهداف باید به آنها توجه کند، دربر می‌گیرد» (سراج‌زاده و توکلی، ۱۳۸۰، ص ۱۶۴).

بعد اعتقادی با ۷ پرسش به صورت طیفی با ۵ پاسخ مورد سنجش قرار گرفت. برخی از سؤالات این بعد عبارتند بودند از: مطمئن هستم که خداوند واقعاً وجود دارد؛ اگر ما امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنیم، فساد و فحشا همه‌جا را پر می‌کند؛ در روز قیامت به اعمال و رفتار ما دقیقاً رسیدگی می‌شود و نیکوکاران به بهشت و بدکاران به جهنم خواهند رفت و... .

بعد مناسکی: نظام اعتقادی در هر دینی وجود دارد؛ اما این اعتقادات به صورت مناسک نمود عینی می‌یابند. «تمام ادیان بنا بر اقتضای نوع الهیات خود، نحوه خاصی از عمل و زیست را بر مؤمن الزام می‌کنند که همان عمل دینی است. این عمل خواه ناخواه در پرتو نظام فقهی و اخلاقی سامان می‌پذیرد» (طالبان، ۱۳۸۷، ص ۵۲۷). بعد عمل یا مناسک، اعمال دینی مشخصی نظیر عبادت‌های فردی، نماز، روزه، صدقه، زکات و... را دربر می‌گیرد.

بعد مناسکی با ۷ سؤال به صورت طیفی با ۵ پاسخ مورد سنجش قرار گرفت سؤالاتی از قبیل هر چند وقت یک بار برای ادای نماز جماعت به مسجد می‌روید؛ در ایام ماه رمضان (چنانچه مریض یا مسافر نباشید) چقدر روزه می‌گیرید؛ تا چه حد قرآن می‌خوانید؛ تا چه حد با مسجد محل، هیئت مذهبی یا هر مؤسسه اسلامی دیگر همکاری دارید؛ آیا نماز می‌خوانید و... برای سنجش این بعد طراحی گردید.

بعد تجربی: تجربه دینی با احساسات، تجربیات و درون فرد دیندار مرتبط است. احساسات و عواطف دینی وجه عالی تری از دینداری است که کاملاً قلبی و درونی بوده و برخلاف مناسک و مراسم آیینی نمود بیرونی ندارد. دیندارانی که این بعد را کسب می‌کنند، «مخلص» نامیده می‌شوند. در واقع تجربه «واقع‌ای است که شخص خواه به‌عنوان عامل و خواه به‌عنوان ناظر، آن را تجربه کرده و نسبت به آن آگاه و مطلع است. تجربه دینی را غیر از تجربه‌های متعارف می‌دانند، یعنی شاخص متعلق به این تجربه یا وجود حضوری مافوق طبیعی دارد یا آن را موجودی می‌انگارد که به نحوی با خدا مربوط است و یا آن را حقیقتی غایی می‌پندارند، حقیقتی که توصیف‌ناپذیر است (پترسون، ۱۳۹۰، ص ۶۳).

بعد تجربی با ۶ سؤال به صورت طیفی با ۵ پاسخ مورد سنجش قرار گرفت از جمله سؤالاتی که برای طراحی این بعد مطرح شد عبارتند از: کسی که به خدا ایمان دارد از مرگ نمی‌ترسد؛ گاهی احساس می‌کنم به خدا نزدیک شده‌ام؛ بدون اعتقادات دینی احساس می‌کنم زندگی‌ام پوچ و بی‌هدف است؛ هرگاه به حرم یکی از امامان و اولیا می‌روم احساس معنویت عمیقی به من دست می‌دهد و... .

بعد پیامدی: به اعمالی گفته می‌شود که از عقاید، احساسات و اعمال مذهبی ریشه می‌گیرد و از ثمرات و نتایج ایمان در زندگی و کنش‌های بشر است. این بعد، نقش چندانی در جهت‌گیری انسان ندارد، بلکه خود، تابع ساختارهای اجتماعی است. از نظر این دو محقق، «بعد پیامدی جدا از سایر ابعاد قابل بررسی نیست. رفتارهای دینی می‌توانند در معنای پیامدی سنجه‌ای از دینداری باشند که منجر به استواری ایمان مذهبی می‌شود. آنجا که منجر شود تا از باور، اعمال، تجربه و دانش دینی پیروی شود» (مهدی‌زاده، ۱۳۷۹، ص ۴۳).

بعد پیامدی با ۵ سؤال به صورت طیفی با ۵ پاسخ مورد سنجش قرار گرفت این سؤالات عبارتند از: در مورد خرید و فروش مشروبات الکلی باید اینقدر سختگیری کرد؛ تقلب در پرداخت مالیات کار نادرستی است؛ رهبران سیاسی باید کاردان و مذهبی باشند؛ با پدیده بدحجابی باید با قاطعیت مبارزه کرد؛ به نظر می‌رسد بسیاری از قوانین اسلام را می‌توان در جامعه امروزی اجرا کرد.

(ب) متغیر وابسته: بی‌نظمی

بی‌نظمی را می‌توان پیامد انحراف از هنجارهای مرسوم یک گروه یا جامعه دانست. انحراف هرگونه رفتاری است که با انتظارات جامعه یا یکی از گروه‌های مشخص درون جامعه منطبق و سازگار نباشد. انحراف، دوری جستن و فرار از هنجارهاست و هنگامی رخ می‌دهد که فرد یا گروهی

معیارهای جامعه را رعایت نمی‌کند (کوئن، ۱۳۹۱، ص ۲۷۲). از این منظر بی‌نظمی را می‌توان هرگونه تخطی از قواعد و مقررات مرسوم یک سازمان نظامی تعریف کرد. در این تحقیق بی‌نظمی از طریق ۱۷ سؤال (جدول ۲) از طریق طیفی با ۵ پاسخ مورد سنجش قرار گرفت. این پرسش‌ها نیز عبارتند از: رهاسازی زباله در فضای پادگان و آسایشگاه، رعایت انضباط آسایشگاه، رعایت مناسک نگهبانی، رعایت سین خاموشی و سین بیداری^۱، استفاده شخصی از اموال عمومی و...

یافته‌های تحقیق

الف) یافته‌های توصیفی

داده‌های این تحقیق از میان ۳۰۳ نفر از کارکنان وظیفه یک واحد نظامی گردآوری شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که به لحاظ سنی بیشترین فراوانی (۱۸۴ نفر) به گروه سنی ۱۸-۲۱ تعلق دارد که ۶۰/۷ درصد پاسخگویان را شامل می‌شود. کمترین فراوانی نیز به گروه سنی ۲۶-۲۹ سال اختصاص دارد که ۸/۶ درصد پاسخگویان می‌باشد. میانگین سن نیز ۲۱/۴۶ بدست آمد. همچنین به لحاظ مرتبه و درجه یافته‌های موجود نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی (۲۱۴ نفر) به درجه سرباز تعلق دارد که ۷۰/۶ درصد پاسخگویان را شامل می‌شود. کمترین فراوانی مربوط به درجه افسر هست که ۱۰/۶ درصد پاسخگویان می‌باشد. به لحاظ تحصیلی نیز یافته‌ها حاکی از آن است که بیشترین فراوانی (۱۷۱ نفر) به مقطع دیپلم تا فوق دیپلم تعلق دارد که ۵۶/۴ درصد پاسخگویان را شامل می‌شود. کمترین فراوانی مربوط به لیسانس و بالاتر هست که ۱۴/۵ درصد پاسخگویان می‌باشد. همچنین از لحاظ محل سکونت بیش از ۶۷ درصد (۲۰۵ نفر) از پاسخگویان در مناطق شهری سکونت دارند و ۳۲/۳ درصد (۹۸ نفر) نیز در روستا زندگی می‌کردند.

۱. برنامه سین که مخفف ساعت یگان نظامی می‌باشد به برنامه فعالیت‌های یک سرباز در طول یک روز خدمتی گفته می‌شود که تقریباً در تمام یگان‌های نظامی نیروهای مسلح به صورت یکسان اجرا می‌شود. این برنامه شامل فعالیت‌هایی است که از ساعت ۵ صبح یعنی با بیدارباش، شروع می‌شود و تا ساعت ۴ و در بعضی از پادگان‌ها تا ساعت ۵ عصر ادامه دارد. سربازها در طول روز به انجام فعالیت‌های خارج از برنامه سین مجاز نمی‌باشند.

توصیف متغیر وابسته و مستقل

جدول ۲: توزیع فراوانی و درصدی بی‌نظمی و ابعاد دینداری (تعداد معتبر = ۳۰۳)

میانگین دامنه‌تغییرات (۱.۵)	اصلاً		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		گویه
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴/۸	۸۹/۸	۲۷۲	۵/۹	۱۸	۱/۷	۵	۱/۷	۲	۲/۰	۶	انجام رفتارهای غیر معمول (مصرف ناس و...)
۴/۸	۸۵/۱	۲۵۸	۱۲/۲	۳۷	۲/۳	۷	۰/۰	۰	۰/۳	۱	رها کردن زباله در آسایشگاه
۴/۶	۸۴/۲	۲۵۵	۵/۰	۱۵	۵/۶	۱۷	۱/۷	۵	۳/۶	۱۱	آوردن سیگار به پادگان
۴/۶	۷۸/۲	۲۳۷	۱۲/۲	۳۷	۴/۶	۱۴	۱/۷	۵	۳/۳	۱۰	خوابیدن سر پست نگهبانی
۴/۵	۷۷/۶	۲۳۵	۱۱/۶	۳۵	۶/۶	۲۰	۱/۳	۴	۳/۰	۹	پخش عکس‌های نظامی
۴/۵	۷۲/۹	۲۲۱	۱۵/۸	۴۸	۴/۰	۱۲	۳/۳	۱۰	۴/۰	۱۲	نهست کردن در خدمت
۴/۳	۴/۰	۱۲	۱/۳	۴	۷/۹	۲۴	۳۰/۷	۹۳	۵۶/۱	۱۷۰	رعایت سلسله‌مراتب فرماندهی
۴/۳	۴۸/۲	۱۴۶	۴۱/۶	۱۲۶	۷/۹	۲۴	۱/۷	۵	۰/۷	۲	رها کردن زباله در فضای پادگان
۴/۳	۶۱/۴	۱۸۶	۲۳/۱	۷۰	۹/۹	۳۰	۳/۰	۹	۲/۶	۸	خروج از آسایشگاه با لباس آزاد (نافرم)
۴/۲	۳/۳	۱۰	۲/۳	۷	۱۲/۲	۳۷	۲۸/۷	۸۷	۵۳/۵	۱۶۲	رعایت آرایش ظاهری (پوشش، مو و...)

۴/۱	۴۷/۵	۱۴۴	۳۰/۴	۹۲	۱۶/۵	۵۰	۳/۳	۱۰	۲/۳	۷	رعایت انضباط در آسایشگاه
۳/۹	۲/۶	۸	۷/۶	۲۳	۱۷/۲	۵۲	۳۲/۷	۹۹	۳۹/۹	۱۲۱	رعایت برنامه سین بیداری
۳/۸	۴۶/۹	۱۴۲	۱۶/۵	۵۰	۱۷/۸	۵۴	۱۰/۶	۳۲	۸/۳	۲۵	آوردن گوشی به پادگان
۳/۸	۴/۰	۱۲	۶/۳	۱۹	۲۱/۵	۶۵	۳۴/۰	۱۰۳	۳۴/۳	۱۰۴	رعایت برنامه سین خاموشی
۳/۷	۱۰/۹	۳۳	۵/۳	۱۶	۱۵/۸	۴۸	۳۱/۰	۹۴	۳۷/۰	۱۱۲	آنکارا کردن تخت
۳/۷	۱۰/۲	۳۱	۸/۶	۲۶	۱۵/۸	۴۸	۲۲/۸	۶۹	۴۲/۶	۱۲۹	ناپسند بودن استفاده از شخصی از اموال دولتی
۳/۴	۹/۹	۳۰	۹/۶	۲۹	۲۷/۱	۸۲	۳۰/۰	۹۱	۲۳/۴	۷۱	برگزاری مراسم نگرهبانی بدون کم و کاستی
میانگین دامنه تغییرات (۱-۵)	خیلی زیاد		زیاد		تأخوری		کم		خیلی کم		گویه‌ها
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴/۳	۵۶/۴	۱۷۱	۲۸/۱	۸۵	۱۰/۹	۳۳	۳/۶	۱۱	۱/۰	۳	بعد اعتقادی
۴/۲	۴۸/۲	۱۴۶	۳۷/۳	۱۱۳	۹/۲	۲۸	۳/۳	۱۰	۲/۰	۶	بعد تجربی
۴/۱	۴۳/۶	۱۳۲	۳۵/۳	۱۰۷	۱۱/۹	۳۶	۶/۹	۲۱	۲/۳	۷	بعد پیامدی
۳/۴	۲۰/۸	۶۳	۲۸/۱	۸۵	۳۶/۳	۱۱۰	۸/۶	۲۶	۶/۳	۱۹	بعد مناسکی

گویه‌های مربوط به بی‌نظمی و ابعاد دینداری فراوانی مربوط به آن در جدول ۲ آمده است. بررسی گویه‌های مربوط به بی‌نظمی آن نشان می‌دهد که بیشترین درصد به گزینه «اصلاً» در گویه «انجام رفتارهای غیرمعمول (مصرف ناس و...)» مربوط می‌شود که مجموعاً ۸۹/۸ درصد

پاسخگویان آن را انتخاب کردند. کمترین درصد نیز به گزینه «زیاد» در گویه «رها کردن زباله در آسایشگاه» که ۰/۰ درصد اختصاص دارد. همچنین بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میانگین به گویه‌های «انجام رفتارهای غیر معمول (مصرف ناس و...)، رها کردن زباله در آسایشگاه» مربوط است که میزان میانگین آن ۴/۸ از ۵ و کمترین میانگین (۳/۴) نیز به گویه «برگزاری مراسم نگهداری بدون کم و کاستی» اختصاص دارد. همچنین نتایج ابعاد دینداری حاکی از آن است که بیشترین درصد به گزینه «خیلی زیاد» در بعد اعتقادی مربوط می‌شود که مجموعاً ۵۶/۴ درصد نمونه تحقیق آن را انتخاب کردند. کمترین درصد نیز به گزینه «خیلی کم» در بعد اعتقادی که ۱/۰ درصد را به خود اختصاص داده است. همچنین بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میانگین نیز به بعد اعتقادی مربوط است که میزان میانگین آن ۴/۳ از ۵ و کمترین میانگین (۳/۴) نیز به بعد مناسکی اختصاص دارد.

آزمون فرضیات

آزمون تفاوت میانگین‌ها

در جدول زیر به بررسی متغیر دینداری و بی‌نظمی برحسب گروه سنی، درجه و تحصیلات پرداختیم.

جدول شماره ۳: آزمون تفاوت میانگین دینداری و بی‌نظمی برحسب گروه سنی، درجه و تحصیلات

متغیر	متغیر	مقولات	فراوانی	میانگین	F	سطح معناداری
سن	دینداری	۱۸ تا ۲۱ سال	۱۸۴	۱۰۱/۰	۰/۲۱۱	۰/۸۱۰
		۲۲ تا ۲۵ سال	۹۳	۱۰۰/۲		
		۲۶ تا ۲۹ سال	۲۴	۹۸/۹		
		کل	۳۱	۱۰۰/۶		
درجه	دینداری	سرباز	۲۱۴	۱۰۰/۵	۰/۰۸۱	۰/۹۲۳
		درجه دار	۵۷	۱۰۱/۵		
		افسر	۳۲	۱۰۰/۶		
		کل	۳۰۳	۱۰۰/۷		
تحصیلات	دینداری	زیر دیپلم	۸۸	۹۹/۲	۰/۳۹۵	۰/۷۵۷
		دیپلم	۱۲۸	۱۰۱/۶		
		کاردانی	۴۲	۱۰۱/۵		
		لیسانس	۴۴	۱۰۰/۵		
		کل	۳۰۳	۱۰۰/۷		
سن	بی‌نظمی	۱۸ تا ۲۱ سال	۱۸۴			
		۲۲ تا ۲۵ سال	۹۳			
		۲۶ تا ۲۹ سال	۲۴			
		کل	۳۱			

۰/۰۷۶	۲/۵۹۳	۸۰/۲	۲۱۴	سرباز	درجه
		۸۲/۸	۵۷	درجه دار	
		۸۲/۵	۳۲	افسر	
		۸۱/۰	۳۰۳	کل	
۰/۲۲۲	۱/۴۷۱	۸۰/۷	۸۸	زیر دیپلم	تحصیلات
		۸۰/۱	۱۲۸	دیپلم	
		۸۲/۱	۴۳	کاردانی	
		۸۲/۹	۴۴	لیسانس	
		۸۱/۰	۳۰۳	کل	

جدول شماره (۳) تفاوت میانگین دینداری و بی‌نظمی برحسب گروه سنی، درجه و تحصیلات را نشان می‌دهد. مطابق با این جدول اختلاف میانگین دینداری و بی‌نظمی نمونه تحقیق برحسب گروه سنی، درجه و تحصیلات با توجه به سطح معناداری بالای ۰/۰۵ معنادار نیست به این معنی که هیچ تفاوت معناداری در دینداری و بی‌نظمی افراد در گروه‌های سنی، درجات مختلف و تحصیلات پاسخگویان وجود ندارد.

جدول شماره (۴) آزمون تفاوت میانگین دینداری و بی‌نظمی برحسب محل سکونت

متغیر	محل سکونت	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری
دینداری	شهر	۹۸	۱۰۴/۲	۱۴/۲	۲/۷۷۲	۰/۰۰۶
	روستا	۲۰۵	۹۹/۰	۱۷/۰		
بی‌نظمی	شهر	۹۸	۸۲/۵	۷/۴	۲/۱۹۹	۰/۰۲۹
	روستا	۲۰۵	۸۰/۲	۹/۱		

همان‌طور که جدول (۴) نشان می‌دهد بیشترین میانگین دینداری و بی‌نظمی در بین ساکنین شهر گزارش شده است و تفاوت میانگین دینداری و بی‌نظمی با محل سکونت افراد، به لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد. با توجه به میزان سطح معناداری کمتر ۰/۰۵ در دینداری و بی‌نظمی حاکی از تفاوت میانگین معنادار در میان ساکنان شهر و روستا است و در بین ساکنان شهر دینداری و بی‌نظمی بیشتری از ساکنان روستا گزارش شده است.

رگرسیون چندگانه تبیین‌کننده

جدول شماره (۵): خلاصه مدل رگرسیونی چندگانه

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضرایب تعیین تعدیل یافته	مقدار F	سطح معناداری
۰/۳۵۷	۰/۱۲۸	۰/۱۲۵	۴۴/۰۰۴	۰/۰۰

طبق داده‌های جدول شماره (۵)، ضریب همبستگی چندگانه (R) معادل ۰/۳۵۷ می‌باشد که بیانگر همبستگی و ارتباط دو متغیر بی‌نظمی و ابعاد دینداری هست. ضریب تعیین (R²) نیز ۰/۱۲۸ درصد محاسبه شده است. به این معنی که حدود ۱۳ درصد از تغییرات «بی‌نظمی» توسط ابعاد متغیر دینداری تبیین می‌شود و ۸۷ درصد باقیمانده مربوط به سایر عواملی است که در این تحقیق مورد آزمون قرار نگرفته است.

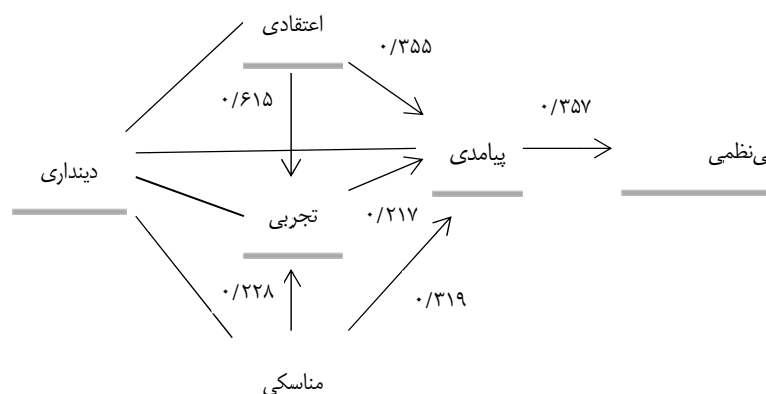
جدول شماره (۶): ضرایب تأثیر مدل تبیین‌کننده

متغیرهای مستقل	ضریب رگرسیونی (B)	ضرایب استاندارد شده (Beta)	T	سطح معناداری (sig)
عدد ثابت	۶۶/۲۰۴	-	۲۹/۰۱۷	۰/۰۰
بعد پیامدی	۰/۷۱۸	-۰/۳۵۷	۶/۶۳۴	۰/۰۰

به منظور فهم دقیق‌تر شدت و جهت تأثیرات متغیرهای مستقل بر «بی‌نظمی» جدول معادله رگرسیون ترسیم شده که در آن ضرایب تأثیر به نمایش گذاشته شده است. ضرایب تأثیر استاندارد حاکی از آن است که پیامدی (۰/۳۵۷ - ضرایب استاندارد شده)، پیش‌بینی بی‌نظمی می‌باشند. برای بررسی روابط غیرمستقیم متغیرهای دیگر بر بی‌نظمی در ادامه تحلیل مسیر گزارش می‌شود.

تحلیل مسیر

برای آزمون مدل نظری تحقیق از تکنیک تحلیل مسیر استفاده شده است. همه متغیرهای حاضر در مدل توانسته‌اند ۱۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته (بی‌نظمی) را تبیین کنند.

نمودار ۲: مدل تجربی تأثیر دینداری بر بی‌نظمی

جدول ۷: میزان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (بی‌نظمی)

ابعاد دینداری	انواع اثر	
	مستقیم	غیرمستقیم
بعد اعتقادی	-	-۰/۱۷۳
بعد تجربی	-	-۰/۰۷۷
بعد پیامدی	-۰/۳۵۷	-
بعد مناسکی	-	-۰/۱۳۰

جدول ۷ نشان دهنده تأثیر مستقیم، غیر مستقیم و تأثیر کل هر یک از متغیرهای اصلی تحقیق می‌باشد. با توجه به داده‌های جدول در زمینه آثار مستقیم مشخص می‌شود که بعد پیامدی (-۰/۳۵۷) قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده بی‌نظمی می‌باشد.

در قسمت مربوط به آثار غیرمستقیم، بعد اعتقادی (-۰/۱۷۳)، مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده بی‌نظمی بوده است و پس از آن بعد مناسکی (-۰/۱۳۰) در مرتبه بعدی تأثیرگذاری، همچنین بعد تجربی (-۰/۰۷۷) در پایین‌ترین مرتبه تأثیرگذاری قرار داشته است.

ستون مربوط به اثرات کلی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته حاکی از آن است که بعد اعتقادی (-۰/۳۵۷) بالاترین اثر کل را بر بی‌نظمی داشته است و پس از آن بعد پیامدی (-۰/۱۷۳)، بعد مناسکی (-۰/۱۳۰) و بعد تجربی (-۰/۰۷۷) در رده‌های بعدی تأثیرگذاری قرار دارند. نتایج رگرسیون‌های جدول (۶) حاکی از آن است که دینداری تأثیر کاهنده‌ای بر بی‌نظمی می‌گذارد.

بحث و نتیجه‌گیری

سربازی نه تنها در کشور ما، بلکه در بیشتر کشورهای دنیا مقوله‌ای مهم و حیاتی در جهت حفظ امنیت و تمامیت جامعه به حساب می‌آید. در کشور ما از سربازی به‌عنوان یک امر مقدس یاد می‌شود و در قانون اساسی بر تمام مردان بالای ۱۸ سال به جز موارد خاص، خدمت سربازی یا خدمت اجباری یکی از وظایف قانونی محسوب می‌شود. خیلی از جوانان این مرحله (خدمت سربازی) را طی کرده‌اند یا در زمان حال مشغول این وظیفه‌اند و یا در آینده‌ای نه‌چندان دور این مرحله را می‌گذرانند و از سوی نیز دین به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه است که در کنار خانواده و آموزش و پرورش می‌تواند در نظم‌بخشی به جامعه نقش منحصر به فردی را داشته باشد. از سوی دیگر می‌توان گفت سربازان به‌عنوان قشر جوان جامعه، از جمله گروه‌های سنی آسیب‌پذیر در برابر ناهنجاری‌های اجتماعی هستند. از این‌رو، هدف از تحقیق حاضر، سنجش و آزمون مدل نظری دینداری گلاک و استارک بود در میان سربازان بررسی شود.

روش پژوهش حاضر پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها تکنیک پرسش‌نامه بوده است. از ۱۷۲۹ کارکنان وظیفه، تعداد ۳۰۳ سرباز از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده متناسب انتخاب شده‌اند. به منظور آزمون فرضیات اصلی پژوهش، متغیر بی‌نظمی به‌عنوان متغیر وابسته در ارتباط با ابعاد متغیر دینداری قرار گرفت.

فرضیه این تحقیق توانست از آزمون رد عبور نماید، مبنی بر این است که مابین دینداری و بی‌نظمی رابطه منفی وجود دارد. بدین معنا که افرادی که میزان دینداری بیشتری دارند، سطوح بالاتری به‌نجارها پایبندتر هستند و بی‌نظمی کمتری از آنها سر می‌زند. این رابطه در بسیاری از تحقیقات مثل ویلز و همکاران، ۲۰۰۳؛ پری، ۲۰۰۷؛ آسلین، ۲۰۰۹؛ کرکی و همکاران، ۲۰۱۱؛ دسموند و همکاران، ۲۰۱۳؛ نازکتبار و همکاران، ۱۳۸۵؛ جارالهی، ۱۳۸۷؛ طالبان، ۱۳۸۷؛ خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۷؛ خانزاده و همکاران، ۱۳۹۰؛ یزدان‌پناه و همکاران، ۱۳۹۲ و علیوردی‌نیا و همکاران ۱۳۹۴ تایید شد.

با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌گردد برای کاهش میزان بی‌نظمی در بین جوانان سرباز، سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های آموزشی تأکید بیشتری شیوه‌های و برنامه‌های ارتقای باورهای دینی و رشد میزان دینداری در میان فرد، از جمله درونی‌سازی باورهای مذهبی آنان داشته باشند. همچنین در برنامه سین مراکز آموزشی با تلفیق برنامه‌های خودمراقبتی و جمع‌زیستی و برنامه‌های مذهبی و پیامدهای بی‌نظمی و آشنا نمودن آنان با این پیامدها می‌توان نقش مؤثرتری را در کاهش بی‌نظمی داشته باشند. یکی از برنامه‌های جدی در این زمینه باید آسیب‌شناسی از برنامه‌های اجرا شده در این حوزه می‌باشد که می‌تواند اثرگذاری برنامه‌های را ارتقا دهد.

پژوهش حاضر با محدودیت و مشکلاتی رو به رو بود، از جمله این محدودیت‌ها و مشکلات: کمبود منابع و ادبیات تجربی پژوهش در این زمینه بود که برای دسترسی به این منابع زمان زیادی هزینه شد.

غلبه فضای امنیتی و نظامی حاکم در سازمان نظامی، سبب تردید در اظهار نظر پاسخگویان می‌گردید که با توجه به تجربه زیسته یکی از محققین و ایجاد اعتماد در آنها مبنی بر گمنامی و مخفی نگه‌داشتن نظرات، این هراس تا حدودی کنار گذاشته شد.

همچنین این پژوهش به مانند اکثر پژوهش‌های اجتماعی با محدودیت‌ها و مشکلاتی در روند ساخت ابزار و عملیاتی کردن مفاهیم (متغیر وابسته) با توجه به بدیع بودن آن مواجه بوده است.

منابع

۱. بهار، مه‌ری و مهدی میثمی (۱۳۹۱)، «بررسی نقش دینداری در سرمایه اجتماعی کارکنان شرکت ملی صنایع پتروشیمی ماهشهر»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال دوم، شماره ۲۷، ص ۳۸-۵۹.
۲. پترسون، مایکل (۱۳۹۰)، عقل و اعتقاد دینی: درآمدی بر فلسفه دین، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران، نشر طرح نو.
۳. جارالهی، عذرا (۱۳۸۳)، «بررسی ارتباط میزان مذهبی بودن دانشجویان با نابهنجاری‌های اجتماعی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۳، ص ۷۸-۱۰۳.
۴. چلبی، مسعود (۱۳۸۴)، جامعه‌شناسی نظم، تهران، نشر نی.
۵. خانزاده، عباسعلی حسین و همکاران (۱۳۹۰)، «پیش‌بینی ظرفیت خودمهارگری از طریق انواع جهت‌گیری‌های مذهبی و نقش آن در کاهش بزهکاری»، پژوهش‌نامه حقوقی، سال دوم، شماره دوم، ص ۱۹-۳۶.
۶. خدایاری‌فرد، محمد؛ روح‌الله شهابی و سعید اکبری زردخانه (۱۳۸۸)، «دینداری، خودکنترلی و گرایش به مصرف مواد در بین دانشجویان»، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۴، ص ۱۱۵-۱۳۰.
۷. دیلینی، تیم (۱۳۹۴)، نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی، ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی، تهران، نشر نی.
۸. رابینگتن، ارل و مارتین واینبرگ (۱۳۹۰)، رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی، ترجمه رحمت‌الله صدیق سروستانی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۹. رضادوست، کریم و همکاران (۱۳۹۰)، «بررسی جامعه‌شناسی برخی از عوامل مؤثر بر میزان دینداری (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)»، فصلنامه رفاه و توسعه اجتماعی، دوره چهارم، شماره ۱۰، ص ۱-۳۸.
۱۰. ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۱)، آسیب‌های اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)، چاپ نهم، انتشارات آوای نور.
۱۱. سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۸)، «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن بر نظریه سکولار شدن»، نمایه پژوهش، شماره ۹ و ۱۰، ص ۱۰۵-۱۱۸.

۱۲. سراج‌زاده، سیدحسین و محمدرضا پویافر (۱۳۸۷)، «دین و نظم اجتماعی: بررسی رابطه دینداری با احساس آنومی و کجروی در میان نمونه‌ای از دانشجویان»، مجله مسائل اجتماعی ایران، سال ۱۶، شماره ۶۳، ص ۷۲-۱۰۵.
۱۳. سراج‌زاده، سیدحسین و مهناز توکلی (۱۳۸۰)، «بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش‌های اجتماعی»، نامه پژوهش، سال پنجم، دوره پنجم، شماره ۲۰-۲۱.
۱۴. سیدمن، استیون (۱۳۹۳)، کشاکش آرا در جامعه‌شناسی، ترجمه: هادی جلیلی، چاپ هفتم، تهران، نشر نی.
۱۵. شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۴)، «مدلی برای سنجش دینداری در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۱، ص ۳۴-۶۶.
۱۶. طالبان، محمدرضا (۱۳۸۷)، دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز، طرح پژوهشی، معاونت پژوهشی وزارت آموزش و پرورش.
۱۷. علیوردی‌نیا، اکبر، رحمت‌الله معمار و سیمین نضرتزهی (۱۳۹۴)، «بررسی رابطه دینداری، خودکنترلی و رفتار انحرافی»، فصلنامه راهبرد اجتماعی و فرهنگی، سال چهارم، شماره شانزدهم، ص ۷-۴۳.
۱۸. کوزر، لیونیس (۱۳۹۰)، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
۱۹. کونن، بروس (۱۳۹۱)، مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه و اقتباس غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل، تهران، نشر سمت.
۲۰. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، چاپ پنجم، تهران، نشر نی.
۲۱. ممتاز، فریده (۱۳۸۱)، انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها دیدگاه‌ها، تهران، انتشارات شرکت سهامی.
۲۲. مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۷۹)، «رهیافتی انتقادی به فرهنگ و جامعه نو»، رسانه، سال یازدهم، شماره ۱، ص ۲۳-۳۵.
۲۳. نازکتبار، حسین و همکاران (۱۳۸۵)، «نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران»، رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲، ص ۲۳۳-۲۵۷.
۲۴. نظری‌زاده، فرهاد و همکاران (۱۳۹۰)، «آینده‌پژوهی خدمت‌سربازی در جمهوری اسلامی (روندهای کلان در افق ۱۵ ساله)»، فصلنامه راهبرد دفاعی، دوره نهم، شماره ۳۴، ص ۵۵-۸۴.

۲۵. همیلتون، ملکم (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات تبیان.
۲۶. یزدان‌پناه، لیلا و همکاران (۱۳۹۲)، «بررسی رابطه نگرش به فساد اداری و دینداری؛ مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه باهنر کرمان»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، سال چهارم، شماره دهم، ص ۱۳۷-۱۶۰.
۲۷. یوسف‌زاده، حسن (۱۳۸۹)، «نگاهی انتقادی بر رویکرد پدیدارشناسانه پتر برگر درباره دین و نظم اجتماعی»، معرفت فرهنگی اجتماعی، سال اول، شماره دوم، ص ۸۳-۱۰۸.
28. Adler, A Patricia, and Adler, P. (1997), *Constructions of Deviance*. second edition.
29. Asselin, Nicola (2009), *Using general Strain Theory to Understand Drug and Alcohol Use in Canada: an Examination of How Strain, its conditioning variables and gender are interrelated*, (M.A. Thesis), Queen's University Kingston, Ontario, Canada
30. Desmond, Scott A. & Ulmer, Jeffery T. & Bader, Christopher D. (2013), "Religion, Self Control, and Substance Use", *Deviant Behavior*, Vol. 34: 384- 604.
31. Mooney, Linda, Konx David, Schacht, Caroline, (2000), *Understanding Social Problems*, Second Edition, East Carolina University.
32. Perry. Tonya R. (2007), "Religiosity and Risk: the Influence of Adolescent Faith on Behavior", Phd. Dissertation. La Sierra University
33. Wang, Xiuhua & Joon jang, sung (2016), "The Relationship between Religion and Deviance in a Largely Irreligious Country: Findings from the 2010 China General Social Survey: *Deviant Behavior*. Volume 38, 2017 - Issue 10
34. Welch, Michael R. & Tittle, Charles R. & Grasmick, Harold G. (2006), "Christian Religiosity, Self Control and Social Conformity", *Social Forces*. Vol. 84: 1605-1623.
35. Wills, Thomas A. & Frederick X. Gibbons & Gerrard, Meg & Murry. Velma M. & Brody, Gene H. (2003), "Family Communication and Religiosity related to Substance Use and Sexual Behavior in Early Adolescence: A Test for Pathways through Self-Control and Prototype Perceptions", *Psychology of Addictive Behaviors*. Vol. 17: 312-323.